

მაცვალა დავითაძე

*ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო, ახალციხე*

შამილის სახე აკაკი გაწერელის პროზაში

მოკლე შინაარსი

მეოცე საუკუნის თვალსაჩინო მწერლისა და მეცნიერის, აკაკი გაწერელის მხატვრულ შემოქმედებაში დიდი ადგილი უჭირავს მთის ამაყი შვილის, შამილის სახის ჩვენებას. ზოგადად, შამილის სახე ქართველ მწერალთა შემოქმედებაში წარმოჩნდა როგორც ერთგვარი პარადიგმა დაუმორჩილებლობისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირისა. ამ დამოკიდებულებითაა შექმნილი აკაკი გაწერელის ისტორიული მოთხრობები.

ნაშრომში მოცემულია აკაკი გაწერელის მოთხრობების „იმამის ერთი დღე“, „იმამი ლოჟაში“ და „ბოსკოს შეგირდის“ მხატვრული ანალიზი.

ავტორის მიზანს წარმოადგენს, ერთი მხრივ, თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირის – შამილის სახის ჩვენება, მისი დამარცხების შემდეგ, ტყვეობაში, მისი იდეალიზება, მეორე მხრივ კი, თანამედროვეთათვის თავისუფლებისათვის ბრძოლის მოწოდება.

საკვანძო სიტყვები: აკ. გაწერელია, მოთხრობები, შამილი, კავკასია, თავისუფლებისათვის ბრძოლა.

Makhvala Davitadze

Doctor of Philology, Associate Professor,

Samtskhe-Javakheti State University,

Akhaltzikhe, Georgia

THE FACE OF SHAMILIN AKAKI GATSERELIA'S PROSE

Abstract

Remarkable writer of the 20th century Akaki Gatsserelia`s artistic work takes up a lot of space to show the face of Shamil, the face of a proud son of the mountain. In general ,in the works of Georgian writers, the face of Shamil appears to be a paradigm of disobedience and a hero fighting for freedom. Akaki Gatsserelia`s historical novels are created with this attitude. The article contains artistic analysis of Akaki Gatsserelia`s novels such as “One Day of the Imam”, “Imam in the lodge”, and “Bosco`s apprentice”. The author`s goal is to show the face of the hero Shamilstruggling for freedom on the one hand, and on the other hand to urge contemporaries to fight for freedom.

Key Words: Akaki Gatsserelia, stories and novels, Shamil, Caucasus, struggle for freedom.

შესავალი. მწერლობაში არაერთი მწერლის შთაგონების წყაროდ იქცა კავკასიის ხალხთა ბრძოლა თავისუფლებისათვის შამილის წინამძღოლობით.

როგორც ისტორიიდან არის ცნობილი, კავკასიელ მუსლიმთა პოლიტიკური და რელიგიური ლიდერი შამილი 1834 წელს იმამად აღიარეს. შამილმა შეძლო ის, რომ დაღესტანი და ჩეჩნეთი, მოგვიანებით კი ჩერქეზეთიც, გააერთიანა, ჩამოაყალიბა იმამატი და 25 წლის განმავლობაში შეუდრეკლად იბრძოლა თვითმპყრობელური რუსეთის წინააღმდეგ, დაღვარა ბევრი ადამიანის სისხლი, ამ ბრძოლაში შამილი იყო შეუვალი, როგორც გარეშე, ასევე ბევრ შინამოწინააღმდეგესაც გაუსწორდა უმკაცრესად, ამაყმა შამილმა გაუძლო უამრავ განსაცდელს, შემოიღო შარიათის კანონი, სამშობლოსათვის საკუთარ შვილსაც კი არ ზოგავდა, მისცა რუსებს მძევლად, ხოლო გამოსახსნელად სასტიკი გზა მოძებნა. კავკასიის თავისუფლებისათვის

უთანასწორო ომში ჩაბმული, შეუპოვარი და უდრეკი ნების-ყოფის გმირი, სამწუხაროდ, განწირული აღმოჩნდა დასამარცხებლად. თავდაუზოგავი მებრძოლის, შამილის სახე არის ნაჩვენები ქართველი მწერლის, აკაკი გაწერელიას შემოქმედებაში.

მიზანი. თავისუფლების იდეა მეცხრამეტე საუკუნის მთავარი ორიენტირი და ღირებულებაა. არაერთი ქართველი მწერლის შემოქმედებაში არის დახატული შამილი, როგორც კავკასიის ხალხთა თავისუფლებისათვის დაუცხრომელი და თავდადებული მებრძოლი ადამიანი. ქართულ ლიტერატურაში შამილის სახე წარმოჩნდა როგორც ერთგვარი პარადიგმა დაუმორჩილებლობისა. ასეა დახატული მთის არწივის – შამილის სახე აკ. წერეთლის, ი. ჭავჭავაძის, ალ. ყაზბეგის, გრ. რობაქიძის, ტიციან ტაბიძის, ა. კალანდაძის, აკ. გაწერელიას შემოქმედებაში.

დღემდე აკაკი გაწერელიას მოთხრობები და ნოველები, რომლებიც შეეხება კავკასიელი ხალხის ბრძოლას რუს კოლონიზატორთა წინააღმდეგ, არ არის შესწავლილი. წინამდებარე ნაშრომში შესწავლილი და გაანალიზებულია მწერლის მიერ ამ თემაზე შექმნილი ნაწარმოებები, მიზანი კი თავისუფლების-მოყვარე ადამიანის – შამილის სახის ჩვენება.

მსჯელობა. რუსეთის იმპერიის ნაწილად გახდომის დღიდან საქართველო ყოველთვის იბრძოდა დაკარგული დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების აღსადგენად. ყველაზე უკეთ თავისუფლებადაკარგულ ქართველობას ესმოდა კავკასიელი ხალხის თავდადებული და ხანგრძლივი ბრძოლის ჟინისა, რომლის მიზანს წარმოადგენდა კავკასიიდან რუსის განდევნა, თავისუფლების მოპოვება და ღირსეული ცხოვრება. ლიტერატურა ყოველთვის ცდილობდა მხატვრული სიტყვით შებრძოლებოდა სამშობლოს დამპყრობელს.

ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში რუსეთის იმპერიის მხატვრული სახე ალეგორიულად იკითხებოდა. ტყვეობა, დატივევება, დატყვევებული სატროფოს სახით სამშობლოს წარმოდგენა იქცა რომანტიკოსთა შემოქმედების მთავარ სახედ.

რომანტიკოსთა კვალად, არაერთმა ქართველმა შემოქმედმა ასახა თავის შემოქმედებაში თავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეალი.

ქართველი მწერლები განსაკუთრებით დაინტერესდნენ შამილის მიერ რუსი დამპყრობლის წინააღმდეგ წარმოებული ომის მხატვრულად ასახვით.

1834 წელს შამილი აირჩიეს იმამად. მისი ხელმძღვანელობით იმამატი საბოლოოდ ჩამოყალიბდა როგორც სამხედრო-თეოკრატიული სახელმწიფო, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა კავკასიის წინააღმდეგობის მოძრაობაში. ის 25 წელი მეთაურობდა დაღესტნისა და ჩეჩნეთის მთიელებს რუსებთან უთანასწორო ბრძოლაში. მეტისმეტად სძულდა რუსობა. და მათ სახელს დამამცირელად მოიხსენიებდა. რუსები მიაჩნდა უპირო, მოღალატე და გაუტანელ ხალხად. დიდი სამხედრო ტალანტი და ორგანიზატორობის ნიჭი, უდრეკი ნებისყოფა და შეუპოვრობა მთლიანად შეაღია თავისუფლებისათვის ბრძოლის საქმეს.

1859 წლის 25 აგვისტოს შამილი გარშემორტყმული აღმოჩნდა 400 თანამებრძოლთან ერთად ღუნბში და 26 აგვისტოს ტყვედ ჩაბარდა. იგი გადაასახლეს კალუგაში, შემდეგ კიევში. 1870 წელს ალექსანდრე მეორემ მას ნება დართო მექაში მომლოცველად წასულიყო. ჰაჯის შესრულების შემდეგ იგი ეწვია მედინას, სადაც გარდაიცვალა.

თავისუფლებისათვის მისმა ხანგრძლივმა ბრძოლამ სიმპათიით განაწყო ბევრი ქართველი მწერალი და შემოქმედი. მის სახეში ხედავდნენ იმ გმირს, რომელიც ასე სჭირდებოდა კავკასიას.

თავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეა მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურის მთავარი ორიენტირსა და ღირებულებას წარმოადგენდა. არაერთი ქართველი მწერლის შემოქმედებაში არის დახატული შამილის სახე, სახე კავკასიის ხალხთა თავისუფლებისათვის დაუცხრომელი და თავდადებული მებრძოლი ადამიანისა. ქართულ ლიტერატურაში შამილის სახე წარმოჩნდა, როგორც ერთგვარი პარადიგმა დაუმორჩილებლობისა. ასეა დახატული მთის არწივის – შამილის სახე აკაკი წერეთლის, ილია ჭავჭავაძის, ალექსანდრე ყაზბეგის, გრიგოლ რობაქიძის, ტიციან ტაბიძის, ა. კალანდაძის და სხვათა შემოქმედებაშიც.

რუსულ იმპერიალიზმთან დაპირისპირება, ჩეჩენთა პრინციპული პოზიცია, ყველაფრის ფასად თავისუფლების მოპოვების წყურვილი, ქართველი მწერლების შემოქმედებაში აღტაცებისა და მათდამი სიმპათიის გამოხატვაში გამოვლინდა.

მაგ. ალ. ყაზბეგმა ნაწარმოებში „იმამის მკვლელი“ შექმნა შამილის ჰეროიკული პორტრეტი და ის აქცია თავისუფლებისათვის ბრძოლისა და მტრისადმი დაუმორჩილებლობის სიმბოლოდ. შამილი წარმოადგინა კეთილშობილ, პატრიოტ და სამშობლოსთვის თავგანწირულ, მტერთა რისხვისშემყრელ ადამიანად. შამილი იქცა იდეალიზებულ გმირად. ასეა წარმოდგენილი შამილის სახე სხვა ქართველ მწერალთა შემოქმედებაშიც.

ქართველ მწერალთა ინტერესი შამილის პიროვნების მიმართ არ შენელებულა და არ გაფერმკრთალებულა არც შემდგომი ხანის ქართულ ლიტერატურაში. ამის ნათელი მაგალითია ქართული მწერლობის თვალსაჩინო წარმომადგენლის აკაკი გაწერელიას შემოქმედება.

აკ. გაწერელიას ლიტერატურული საქმიანობის დასაწყისად უპირობოდ მიჩნეულია 1927 წელი. თავად ლიტერატორი კი თვლიდა, რომ მან ლიტერატურული საზოგადოების კარი 1926 წელს შეადო, როცა 16 ჭაბუკი, ნიჭიერებით გამორჩეული, მწერალთა პირველი ყრილობის დელეგატის რანგში ნიკო ნიკოლაძისა და ვასილ ბარნოვის გვერდით იდგა.

მის მხატვრულ შემოქმედებაში უდიდესი ადგილი უჭირავს ისტორიულ მოთხრობებს: „იმამის ერთი დღე“, „ამზათი“, „ჩირ-იურთი“, „იმამი ლოჟაში“, „ბოსკოს შეგირდი“ „ორეული“, რომანი-მატიანე „შამილი“, გულდასაწყვეტია რომ ის მუშაობდა ისტორიულ რომანზე, სურდა შეექმნა „დიადი ეპოპეა“ შამილის შესახებ, მაგრამ სამწუხაროდ, მისი ეს სურვილი აუსრულებელი დარჩა. აკაკი გაწერელიას ნაწარმოებებში დახატული იმამის სახე მონუმენტურია და ადამიანური ღირსებითაა სავსე.

ნაწარმოებს „იმამის ერთი დღე“ წამძღვარებული აქვს ეპიგრაფად აპ. რუნოვსკის დღიურის ჩანაწერი, რომელიც 1861 წლით თარიღდება: „თხემით ტერფამდე ფილოსოფოსი-სტოიკოსი. უღარიბესი და უღელვებელი ფაკირი მთელს ქვეყანაზე. თავისავე თავის ტყვე“ - ეს მინაწერი ავტორის ხერხია, რომ შეამზადოს მკითხველი შამილის დიდებულების სისრულით აღსაქმელად. აწერს 1858 წლის ზამთრის ერთ სუსხიან დღეს ვედენოში და შამილს, უმკაცრეს სტოიკოსს გვიხატავს ადამიანურად თბილი დამოკიდებულებით. ეს დამოკიდებულება იკითხება შამილის ქცევა-მანერებში თავის საყვარელ კატასთან

მიმართებაში. „გაუფანტავი მოწყენა არგუნა შამილს უზენაეს-მა“, წერს ავტორი, და მეტაფორული ფრაზით ხატავს გარემოს, რომელშიც შამილი იმყოფება: „მისი სარკმლიდან კარგად ჩანს დათოვლილი ჩერმოილამი, ჟამიდან ჟამზე არემარეს ყვა-ვები გადაუფრენენ“. ყვავების გადაფრენა ერთგვარი ალეგორიაა მტერთა შემოსევისა.

აკ. გაწარელია ამ ნაწარმოებში აღწერს შამილის რეზიდენციას და საგანგოდ ხაზს უსვამს მესამე ოთახს – იმამის კაბინეტს, სადაც „ლოცულობს, კითხულობს და იძინებს იმამი“, „...მდიდარი ბიბლიოთეკა, ოთახის სამივე კედელი ჭერამდე სავსეა არაბული წიგნებითა და მანუსკრიპტებით“, – წერს ავტორი, რითაც ხაზს უსვამს შამილის დამოკიდებულებას წიგნისა და განათლებისადმი. „ომისაგან მოცლილი მთიელთა ბელადი მეტწილად ოთახშია ჩაკეტილი, ლოცვისა და კითხვის შემდეგ სიძეებს ღებულობს და არაბული გრამატიკის, ლოგიკისა და ლექსწყობის კანონებს უხსნის მათ, ან ყურანის სურებს განუმარტავს, ან კიდევ ჰაზავათის წარსულ ამბებს უყვება“. განათლებული შამილის სახე იკვეთება ერთი მეტაფორული წინადადებით: „როცა საუბრობს ხუნძურ კილოკავზე ან არაბულად – ვარდები ცვივა ბაგეთაგან“, – წერს ავტორი. რკინისებური ნებისყოფა, მიმოხრა – მტკიცე, მაგრამ არა დუნე“, – ეს არის შტრიხები, რითაც მართლაც მთელი დიდებულებით წარმოუდგება მკითხველს შამილის სახე, რომელსაც სწამდა, რომ „ყველაფერში უზენაესის ხელი ურევია!“

„ჭკვიანი და დიადი“, „მთვლემარე ლომი“, - ასე ახასიათებს ავტორი შამილს.

შამილი ასეთი ზვიადი, ამაყი, მტკიცე და მკაცრი სახის დახატვის შემდგომ, ავტორი ნაწარმოების ბოლოს ხატავს შამილის ჩვეულებრივ ადამიანურ თბილ სახეს, რომელიც ვლინდება ნაიბებთან კრების დროს შამილის ქურქის სახელოში მოკალათებული კატის მიერ შობილი ოთხი ცინდალის მზრუნველობაში: „დივანი დასრულდა, მთების ზვიადი მზრძანებელი დარბაზს ტოვებდა გამარჯვებულის გამომეტყველებით, მკერდთან, ქილების ქვემოთ ცინდლები ეჭირა მარცხენა ხელში, ჭრელი და ფერდებჩავარდნილი კატა მის წინ მიხტუნავდა. მოთხრობაში „იმამი ლოჟაში“ რუსებთან ხანგრძლივი ბრძო-

ლის შემდეგ დამარცხებული შამილის სახეა დახატული. მაგრამ ტყვეობისა და დამარცხების შემდეგაც ზვიად ბუნებასა და წონასწორობას რომ ინარჩუნებს. ტყვეობაში მყოფი შამილის სულში ქარცეცხლი ტრიალებს, რომლის დაფარვასაც ის ოდნავ შესამჩნევი ღიმილით ცდილობს. „შამილის გარეგნობაში ყველაფერი ძლიერ ნებისყოფას და მბრძანებლობას და ჩვეულ ხასიათს ამჟღავნებდა. ხანდაზმულობის მიუხედავად, მისი მიმოხრა აღსავსე იყო საკუთარი ღირსების შეგნებითა და საზღვარმიჩენილი, მრისხანებანარევი გრაციით“, შამილი არც ასეთ რთულ ვითარებაში კარგავს წონასწორობას. სწორედ ამიტომ გამოჩენისთანავე მაგიურად მოქმედებდა მნახველებზე. მნახველები კი მრავლად ჰყავდა სევასტოპოლსა თუ ხარკოვში და გაოცებულს ტოვებდა მათ, რადგან სისხლის მსმელი ფანატიკოსისა და ველური კავკასიელის ნაცვლად მათ წინაშე მოხუცი რაინდი იდგა ფერმკრთალი, მაგრამ ჭკვიანი სახით.

ტყვე იმამს განგებ მოუწყეს თბილი შეხვედრა, ისმენს მათ ქათინაურებს და არ კარგავს წონასწორობას. „უცხო მამაკაცებისა და ამ საზოგადოებაშიაც ექს-იმამმა ჩვეული სიმშვიდე და ზვიადი სისადავე შეინარჩუნა. მუდამ სერიოზულ მის სახეს ხანდისხან თუ გაანათებდა ანაზდეული ღიმილი.“

არაჩვეულებრივად იხატება შამილის სახე ვერდის მუსიკის მოსმენის შემდეგ, ტრუბადურის გამოსათხოვარმა არიამ და ელეონორას სასოწარკვეთილმა მოთქმამ მრისხანე მთიელს ცრემლი მოჰგვარა. არადა, ოცდაათი წელიწადი არავინ უკრავდა მის სამშობლოში, არავინ ერთობოდა თარით და ჩონგურით. შამილი სასტიკად სდევნიდა მთიელთა გონების მათრობელ ყველა აზარტულ გართობას, ახლა კი, „მრავალი ჯოჯოხეთური წამების მნახველი სამოცდასამი წლის შამილი, დიდი იმამი თვითონ ისმენდა მუსიკას კურსკის იტალიურ ოპერაში და ელეონორას ბედ-იღბლით იყო შეძრწუნებული“. მიუხედავად ასეთი სულიერი ტკბობისა, ანტრაქტის დროს შამილს არ ავიწყდება მკაცრი რეალობა, რომლის გამოც ღრმად ამოიოხრებდა ხოლმე. სულიერ შვებას ასეთ დროს ყურანის რომელიმე სურის გამეორება ან კრიალოსანის მარცვლა ჰგვრიდა.

რა თქმა უნდა, ოპერაში, წარმოდგენის დროს ლოყებსა და პარტერებში წარმოთქმული რეპლიკებიც წვდება მის ყურს: „აი,

გმირის ტიპი! არა ეს ავაზაკის ტიპია! მოწამის ტიპია! რა უძირო სევდაა“. იმამი ამ რეპლიკებსაც მდუმარედ იღებს.

რუს ქალბატონთან ორიოდე ფრაზით გასაუბრება ვერ წყვეტს მთის ამაყი არწივის ფიქრს. კარეტაში ჩამჯდარი იმამი თითქოს თავის თავს ელაპარაკება: – „მხოლოდ უზენაესის კარნახით გადახდილი ომია ტკბილი და მწარეც... ვალლაჰ!“ ავტორი შამილის სახეს უდიდესი ხელოვნებითა და პორტრეტის ხატვის ოსტატური ხერხებით, სიდიადით აღწერს და ბოლოს ერთგვარად აფასებს: „გალიაში მთვლემარე ლომი, რომელსაც ძველი ბუნაგი ეზმანება“

მოთხრობა „ბოსკოს შეგირდი“ თითქოს ერთგვარი გაგრძელებაა შამილის კალუგაში ყოფნის ქრონიკისა. ნაწარმოებში კიდევ უფრო საინტერესოდ იხატება შამილის სახე, რომელიც სასტიკად კრძალავდა თრობას, თამბაქოს წევას, მუსიკას, აზარტულ გართობას. შამილი იყო მოსამართლე, რომელიც მთიელთა დავას მიუკერძოებლად არჩევდა და ეს განაპირობებდა იმას, რომ მან შეძლო „ოცდახუთ წელს გამკლავებოდა კავკასიის უძლიერეს მხედრობას“.

შამილის სახე კარგად ჩანს ბოგუსლავსკითან საუბარში, რომელსაც შამილმა გაუმხილა, რომ მას არ აინტერესებს არავითარი სიმდიდრე, მცირედიტაც კმაყოფილია და მხოლოდ ორი სურვილი აქვს: „ყველა ჩემი წიგნი დამიბრუნდეს, სხვა სიმდიდრე ფუჭია“. რაც შეეხება მის მეორე სურვილს, ეს მექაში გამგზავრებაა. საინტერესოა ბოგუსლავსკისა და რუნოვსკის დიალოგი და მათი თვალთ დანახული შამილის სახე: „ექს–იმამი მაგონებს ფილოსოფოს–სტოიკოსს, იგი ყველაზე ღარიბი და აუღელვებელი ფაკირია ამქვეყნად“, – ეუბნება რუნოვსკი ბოგუსლავსკის ფრანგულად.

შამილმა ბოსკოს შეგირდის, ჯამბაზის მიერ რგოლების ტრიალისას, გაანალიზა თავისი მარცხის ერთ–ერთი მიზეზთაგანი. ნაიბებისადმი ბრმად ნდობამ მოუტანა მას სავალალო შედეგი: „ისე უნდა მედევნებინა თვალი მათთვის, როგორც ბოსკოს შეგირდი ადევნებდა სათამაშო რგოლებს. ბებერი შამუილ ცუდი ჯამბაზი გამოდგა“.

მოთხრობის ფინალში ავ. გაწერელია ერთგვარად აჯამებს და კრავს შამილის სახეს: – ოცდახუთი წელი ვმეთაურობდი ჰაზა-

ვათს, დავმარცხდი, მაგრამ საიქიოში პირნათლად წარვსდგები უზენაესის წინაშე – ავი მან დააწესა კანონი, რომელიც რწმენისთვის გადახდილ ომს თუ ჯამბაზის თვალმაქცობასაც ერთნაირად უაზროსა ხდის. ჩვენ ყველანი სათამაშო ვართ განგების ხელში!... მსმენელისათვის გაუგებარი დარჩა კანონის სახელი. შამილი მიუხვდა მათ, ტახტის ზურგს მიეყრდნო და გასაგონათ წარმოთქვა: – ალ–მავთ,“ (სიკვდილი) მოხმობილი კონტექსტი დინამიკურად, ექსპრესიულად და ღრმა აზრითაა დატვირთული. აქ იჩენს სწორედ თავს ავტორის ღრმა, მხატვრული ოსტატობა.

აკ. გაწერელიამ „იმამის ერთი დღე“ 1970 წელს დაწერა, „იმამი ლოჟაში“ – 1942 წელს, ხოლო „ბოსკოს შეგირდი“ – 1959 წელს. ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ მას, როგორც შემოქმედს, არასოდეს გადაუხდია ხარკი თავისი დროისა და ოფიციალისათვის, თავის შემოქმედებით ნაფიქრალი არასოდეს გაუმრუდებია, არ მოუქცევია მავანთათვის სასურველ ყალიბში.

შამილის სახის ლიტერატურაში შემოტანით მწერალი ახერხებდა საბჭოთა ეპოქაშიც შეეხსენებინა თანადროული საზოგადოებისათვის იმ დაუღალავი ბრძოლის შესახებ, რომელსაც კავკასია და საქართველო ეწეოდა რუსეთის წინააღმდეგ ხანგრძლივად და უკომპრომისოდ.

ცხადია, მწერლისაგან ეს ნაბიჯი, გარკვეულ რისკთანაც იყო დაკავშირებული და ის ამ ნაბიჯზე სრული შეგნებითა და სამშობლოს თავისუფლების სიყვარულით მიდიოდა, რაც მის მიმართ, როგორც ხელოვანისა და ადამიანის მიმართ, კიდევ უფრო მეტი პატივისცემით განგვაწყობს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გაწერელია, 1985: გაწერელია აკ. ნოველები და მოთხრობები. თბ., 1985;
გაწერელია, 1962: გაწერელია, აკაკი. შამილი // რჩეული ნაწერები: [ტ.] 1: წერილები და ნარკვევები, ლიტერატურული ძიებანი, პორტრეტები. ა. გაწერელია. თბ., 1962;

ხუნდაძე, 1934: სიმონ ხუნდაძე. აკაკი გაწერელია, 1934 // მნათობი. - თბილისი, 1934. - №10. გვ. 184-185.

ყაზბეგი, 1948: ყაზბეგი, ალექსანდრე. თხზულებანი, ტ. 2, თხზულებათა სრული კრებული ოთხ ტომად. თბილისი. საბჭოთა მწერალი. 1948.